

Életutak

LŐCSEI PÁL

Önéletrajzi emlékezés a Magyar Október 30. évfordulójára

Ez az előadás egy budapesti magántársaság számára készült.

E baráti társaság egyik tagja azzal a megtisztelő kéréssel fordult hozzám, foglalnám össze politikai önéletrajzomat – különös tekintettel a Magyar Október eseményeiben játszott szerepemre. Az ismertetés ne legyen se túl rövid, se túl hosszú – de mindenképpen alkalmas legyen arra, hogy e családi összejevetel résztvevőinek figyelmét és érdeklődését lekösse.

Bár a Magyar Október óta eltelt 30 év meglehetősen határozottsággal szoktatott le a nyilvános szereplésről, megpróbálok megfelelni a várakozásoknak.

Magyaron kívül más nyelven megszólalni sem tudó, erősen asszimilálódott vidéki zsidó kispolgár családban születtem 1922-ben. Apám 1944-ben a magyar és német deportáló hatóságok fogságában öngyilkos lett, és a német megszálláskor tett fogadalmához híven hazai földben nyugszik. Anyámat Auschwitzban pusztították el.

Tizenhét éves koromban Békéscsabán gimnazistaként léptem a munkásmozgalom küzdőterére. Nem akarván hasonlítani a polgárból lett szalonkommunistához, aki József Attila szavaival: „Szívére veszi terhünk, gondunk. Vállára venni nem bolond...” – kitanultam a lakatos mesterséget, lemondtam a szülői ház támogatásáról, és sorsközösséget vállalva a munkássággal, négy éven át mint lakatossegéd kerestem a kenyerem. 1945 után a kommunista sajtó munkásaként, előbb vidéki lapoknál, majd a

Szabad Népnél dolgoztam. E munkám tudatosan vállalt feladata volt szerény tehetségemhez mértén közreműködni Európa egyik legnyomorultabb, legmélyebbre süllyedt társadalmának: a háború utáni magyar társadalomnak a felemelkedésében. Ilymódon résztvettem az úri Magyarország elképesztő társadalmi és szellemi, vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségének csökkentését célzó s egyben a szegénysorsú falusi és városi néptömegek anyagi életlehetőségét javító politikai harcokban, melyeknek néhány vívmányát ma is a társadalom humanizálása, az emberi méltóság közkinccsé tétele felé tett lépésként tartom számon.

De miközben élőszóval és tollammal a háborút veszített ország talpraállásáért, a társadalom anyagi javainak, jövedelmének, szabadidejének, szellemi és erkölcsi értékeinek igazságos elosztásáért küzdöttem, egyre inkább érzéketlenné váltam a kezdetben még számottevő népi támogatást élvező hatalom fokozatos elfajulása és megromlása iránt. A falu és város lakóinak valóságos helyzetétől, gondolkodásától és érzelmeitől való elszakadásom és a rendszer intézményeitől kapott elismerés vakká és süketté tett az önkényuralommá torzult hatalom bűneivel, embertelenségeivel, közérdeket és hagyományt sértő intézkedéseivel szemben.

Csak a Sztálin halálát követő szovjetunióbeli és magyarországi politikai változások, és még inkább személyes találkozásaim az önkény által megnyomorított emberekkel — ezek a megrázó élmények nyitották fel a szememet, és indítottak el korábbi politikai és újságírói tevékenységem revíziójának útján. Ebből a fájdalmas — pedig nem is elég mélyreható — önvizsgálatból és néhány rokonlelkű barátom és kollégám önvizsgálatából született meg a párton belüli értelmiség első, ellenzéki színezetű megmozdulása: a Szabad Nép nevezetes, 1954 októberi taggyűlése, amely szinte azonnal ihletője volt a rádió, a Magyar Távirati Iroda, a Népszava, a Szabad Ifjúság és a pártfőiskola néhány kritikusan gondolkodó kommunistájára, később pedig a párton belüli írók és művészek országos visszhangot kiváltott fellépésének. Ezen a taggyűlésen határozottan elítéltem a hatalom jogot, igazságot és emberséget megcsúfoló tetteit, valamint a félelem és hazugság, a képmutatás és hízélgés, a vakfegyelem és szolgálai engedelmesség ama erkölcsi posványát, amelyből ezek a tettek kinőhettek és hosszú időn át rejtve maradhattak.

Mivel taggyűlési felszólalásomat sem a Szabad Nép, sem a

menedéknek vélt új munkahelyem: a Lenin Intézet vezetőinek nyomására nem voltam hajlandó visszavonni, másfél éven át ideológiai inkvizítorok céltáblája lettem, akik nagyítóval keresték írásaimban és felszólalásaimban az eretnekség jegyeit, hogy végül is a revizionizmus „vétkében” elmarasztalhassanak és szigorú megrovásban részesíthessenek. A Lenin Intézetben töltött közel két esztendő a kötelező tananyag elsajátítása mellett lehetőséget adott néhány olyan műnek a tanulmányozására is, amely segített a demokratikus politikai kultúra, a demokrácia és a szocializmus szintézisére vonatkozó ismeretek bizonyos elemeinek a megismerésében.

Politikai gondolkodásom átalakulásának ebben a stádiumában érkeztek el hozzám, s ami sokkal fontosabb: az ország sok száz-ezer lakosához a Sztálint holtában detronizáló 20. szovjet pártkongresszus szenzációs hírei, amelyek Budapest munkás- és értelmiségi tömegeit ismét a változás lehetőségének hitével, a rendőrruralom fellazulásának reményével töltötték el. A fővárosi utcák és közterek, piacok és újságstandok embereinek korábbi csendes panaszkodásai a tavaszi hónapokban hangos dohogássá, a dohogás pedig nemsokára dühödt szitkozódássá változott. De a rendkívüli események közeledtének nemcsak a főváros hangulatában voltak érzékelhető jelei. Augusztus elejétől október elejéig szegedi és Szeged környéki parasztok évtizedes sorsalakulását kutattam, közben néhány napon át a szegedi egyetemi ifjak egy csoportjának a véleményeivel ismerkedhettem. A paraszttal való találkozás számomra keserves szembesülés volt annak az embertelen agrárpolitikának a következményeivel, amelyet sajnos éveken át – akkori meggyőződésemhez híven – magam is odaadóan képviseltem. A földjük felajánlására kényszerített, de most már földjüket visszakövetelő Szeged környéki parasztok, kettős foglalkozású kisemberek határozott fellépése, a szegedi egyetemista fiatalok radikális kritikája és tettvégya, a pesti utca emberének immár maga mögé nem vizslató szókimondása – mindez együtt határozott meggyőződésemmé tette, hogy az aktív néprétegek készültségi állapotától, cselekvési szándékától nemcsak a megújulásra képtelen hatalom, de a párton belüli vitákban túlságosan elmerült, munkáskapcsolatokban szűkölködő demokratikus értelmiségi ellenzék is több fázissal el van maradva.

Lehet, hogy némelyek kételkednek majd ebben, én azonban

igazam tudatában nyugodtan kimondom: ami október 23-án Budapesten elkezdődött, az engem nem ért váratlanul. Ennek cáfolhatatlan bizonyítéka az a vélemény, amelyet 23-án délben 12 és 1 óra között egy küldöttség tagjaként a párt politikai bizottságának néhány tagja előtt kifejtettem. Ez az állásfoglalás, mely néhány pártvezetővel történt szópárbajom befejező aktusaként, közvetlenül a küldöttség távozása előtt hangzott el, lényegileg a következőket tartalmazta:

– Mi nem azért jöttünk ide, hogy nehezítsük a pártvezetés amúgy is nehéz helyzetét. Mi egy kommunista kollektíva megbízásából jöttünk, az őszinte segíteni akarás szándékával. Értsék meg: egy hónapok óta mélyülő politikai válság tizenkettedik órájához érkeztünk. Ami nemrég egy vidéki lengyel városban, Poznanban történt, az ma megtörténhet Budapesten, és a kettő nem lesz ugyanaz, mert Budapest fővárosa az országnak.

– A párt és a nép közötti szakadékot nem lehet rendőrsortűzzel áthidalni. Itt most csak az segíthet, ha a pártvezetés haladéktalanul a néphez fordul és befejezett tényként közli vele a hónapok óta várt, de mindmáig halogatott személyi változást. Ezzel együtt ki kell fejeznie őszinte készségét a munkások és parasztok legégetőbb követeléseinek teljesítésére, a tulajdonukban, szabadságukban, emberi mivoltukban sértett százezrek kiengesztelésére. Ilymódon talán elérhető, hogy a csalódott és elkeseredett néptömegek türelmi időt adnak a pártvezetésnek olyan átfogó, hosszú távú program kidolgozására, amely egyszerre épül a szocializmus, a népképviseleti demokrácia és a nemzeti önrendelkezés elveire.

Felszólalásom, – melyet hosszú másodpercekig tartó csend és megilletődés fogadott – lehet, hogy valamelyest hozzájárult a tüntetési tilalom későbbi visszavonásához. De hogy Gerő Ernőre a legcsekélyebb hatást sem gyakorolta, azt esti rádióbeszéde vitán felül állóan bizonyította.

A következő, tragikus napokban lényegileg ugyanazt a célt követtem, mint 23-án a politikai bizottság előtt: igyekeztem hidat verni a forradalmi nép – és a most már Nagy Imrét is magában foglaló pártvezetés között. Október 27-én egy Nagy Imréhez látogató küldöttség tagjaként a népfelkelés jelszavainak, követeléseinek és cselekményeinek részletes ismertetésével bizonyítani próbáltam, hogy az alvilág és a politikai obskurantizmus ilyen

felfordulásban óhatatlan jelentkezése nem változtat a lényegen. Azon tudniillik, hogy a felkelés főáramlata, alaptendenciája határozottan a nemzeti függetlenség és egy valódi népképviselői demokrácia felé mutat — és az a kommunista párt, amely komolyan veszi a népi-nemzeti érdekek szolgálatát, nem kerülhet szembe vele. Ugyanebben a szellemben szólalt fel a forradalmi bátorság és erkölcsi nagyság csodálatra méltó megszemélyesítője, a mártírhálált halt Szilágyi József, akinek kiemelkedő szerepe volt e küldöttségben.

Talán sohasem fog kiderülni, hogy e küldöttség fellépésének volt-e része, és ha igen, mekkora része volt azokban a 29-én közölt deklarációkban, melyekben a Nagy Imre vezette kormány és a Kádár János vezette párt *demokratikus nemzeti mozgalomnak* minősítette a népfelkelést.

Ez a sokak által várva várt állásfoglalás a forradalmi nép és a kommunista párt progresszív erőinek találkozását fejezte ki, de a megelőző hat nap különmenetelése, szembenállása után nem volt, nem lehetett elegendő a bizalmatlanság végleges elosztatásához. Az immár közösen vállalt nemzeti feladatok szolgálata mellett nem utolsósorban e törékeny bizalom erősítésének, mélyebb megalapozásának szándéka vezetett, amikor október 29-én a drága emlékű, megigazulásáért életével fizetett Gimes Miklóssal, továbbá Kendé Péterrel, Lénárt Gáborral és néhány más kollégával létrehoztuk újságunkat: a Magyar Szabadságot.

E rendkívül nehéz körülmények között létező, mindössze háromszor megjelent újság talán az egyetlen volt a forradalmi sajtó széles spektrumában, amely mögött sem fegyveres csoport, sem párt, sem más intézmény nem állott. Valamennyien korábbi tévedéseinkkel becsületesen szembenéző, igazságot kereső és igazságot kimondó munkásai lettünk az újjászülető, szabad magyar sajtónak. Múltunk okán a legkevésbé sem várhattunk elismerést, tekintélyt, különösen nem befolyást vagy hatalmat a győztes forradalomtól. Mégis áldozatkészen, önzetlen szenvedéllyel dolgoztunk — az elnyomói által századok óta rontott magyarság feltámadásának bűvöletében. Hangsúlyozom: bűvöletében és nem örületében. Mert ez a semmilyen hatalmi tényező által nem támogatott, semmiféle háttérrel nem rendelkező újság rövid léte alatt is több cikkben ítélte el a forradalom erői mögött szervezkedő, sőt helyenként nyíltan is fellépő népellenes eleme-

ket, és még erélyesebben a forradalom eszméit beszennyező önbíráskodók és lincselők tetteit.

A november 3-án megjelent utolsó szám első oldala bizarr módon fejezi ki az ország és a vele együtt lélegző szerkesztőség skizofrén tudati állapotát. A vezércikk „Munkához látunk, talpra állunk” címmel a sztrájk önként elhatározott befejezését, a szabaddá vált élet és munka újrakezdését méltatja. Jobbra tőle Nagy Imrének a diplomácia tárgyilagos nyelvén fogalmazott, de reánk mégis drámai erővel ható üzenete az ENSZ főtitkárához a szovjet katonai alakulatok szüntelen beözönléséről Magyarországra.

A többit már tudjuk. November 4-én, vasárnap hajnalban megkezdődött a magyar forradalom leverése. Az invitálást, hogy kérjek menedéket a jugoszláv követségen, elutasítottam. Egy ma már fölöttébb naívnak tűnő kibontakozási terv alapján Sopronban megkíséreltem az akkor még létező demokratikus pártok, tömegszervezetek, egyházak részvételével széles társadalmi bázisra épülő újságot alapítani. Pár napi soproni tartózkodás után letartóztattak, majd kizsuppoltak a városból.

Végleges letartóztatásomra 1957. január 19-én éjjel került sor. Csaknem másfél évi, magánzárkával súlyosbított vizsgálati fogság után a Legfelsőbb Bíróság Népbírósi Különtanácsa a fellebbezés lehetősége nélkül nyolc évi börtönre és teljes vagyonekbevitelre ítélte. Öt és fél évet töltöttem az ország különböző börtöneiben, majd 1962. július 1-én feltételelesen szabadlábra helyeztek. További két és fél évig rendőri felügyelet alatt tartottak és 30 évvel a forradalom leverése után mindmáig diszkriminált helyzetben, részleges jogfosztottságban élek. Utóljára – nem tudom hányadszor – 1986. augusztus 28-án utasították vissza Nyugat-Európába irányuló útlevelekérelmemet.

Tisztelt Elvbarátaim!

A gyorsan elröpült évtizedek folyamán többször is találkoztam olyan fiatallal, aki képtelen volt megérteni, hogy ami kudarcra, sikertelenségre van ítélve, az még nem feltétlenül értelmetlen. Az ilyen fiatal, viszontagságos életem egy-egy epizódját hallgatva, rendszerint sajnálkozva azt kérdezte: érdemes volt?

Ezeknek az ifjaknak mindig azt válaszoltam, hogy én tetteimet sohasem tekintettem üzleti befektetésnek, melytől bő kamatot, nyereséget várhat az ember.

Most mégis kiegészíteném e választ bizonyos mérlegkészítéssel.

Ha az 1954 óta követett politikai magatartásom, tetteim használtak annyit a magyarságnak, mint amennyit ártottam 1954 előtti, jóhiszemű úttévesztésemmel, akkor nyugodtan és méltósággal készülhetek a végső távozásra.

L. P.